

Kvarteret Valsverket

Smideslämningar från 1700-talet

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Eskilstuna 557:1, stadslager
Valsverket 3-5
Eskilstuna socken
Eskilstuna kommun
Södermanland

Ingela Harrysson

Kvarteret Valsverket

Smideslämningar från 1700-talet

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Eskilstuna 557:1, stadslager
Valsverket 3-5
Eskilstuna socken
Eskilstuna kommun
Södermanland

Ingela Harrysson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2016

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-539-6
Tryck: Just Nu, Västerås 2016.

Innehåll

Innehåll.....	4
Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Bakgrund och tidigare arkeologiska undersökningar	5
Målsättning och metod	7
Genomförande	7
Undersökningsresultat.....	7
Tolkning och utvärdering	10
Referenser.....	12
Litteratur.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter	12
Bilaga 2. Fyndtabell.....	14

Figur 1. Undersökningsplatsens läge, markerat med blå ring. Utdrag ur digitala gröna kartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har under mars månad 2016 efter beslut av länsstyrelsen i Södermanlands län genomfört en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning. Undersökningsområdet låg inom fornlämning Eskilstuna 557:1, Eskilstuna stads äldre stadslager, i nära anslutning till Rademachersmedjorna. Arbetet genomfördes med anledning av att Structor utförde en miljöteknisk utredning inom fastigheten Valsverket 3-5, eftersom det finns planer för nybyggnation inom kvarteret. Undersökningsområdet var cirka 11 000 m² stort och rymmer både bebyggelse och flera parkeringsytor.

Totalt undersöktes 11 stycken provrutor med ett varierande djup av 0,3–2 meter och med storlekar mellan 3 och 14 m². Den sammanlagda uppschaktade ytan uppgick till cirka 70 m².

Resultatet av undersökningen visade att det främst i de norra delarna, dvs. i de provgropar som var belägna närmast Rademachergatan, fanns bevarade kulturlager som härrör från 1600–1800-talet och byggnadslämningar från 1700–1800-talet. Detta stämmer väl överens med tidigare undersökningar gjorda i området.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård har under perioden 21–22 mars 2016 utfört en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning efter beslut av länsstyrelsen i Södermanlands län. Undersökningsområdet låg inom fornlämning 557:1, Eskilstunas äldre stadslager, i nära anslutning till Rademachersmedjorna. Arbetet genomfördes med anledning av att Structor utförde en miljöteknisk utredning inom fastigheten Valsverket 3-5 eftersom det finns planer för nybyggnation inom kvarteret. Ingela Harrysson var projektledare och har även sammanställt rapporten.

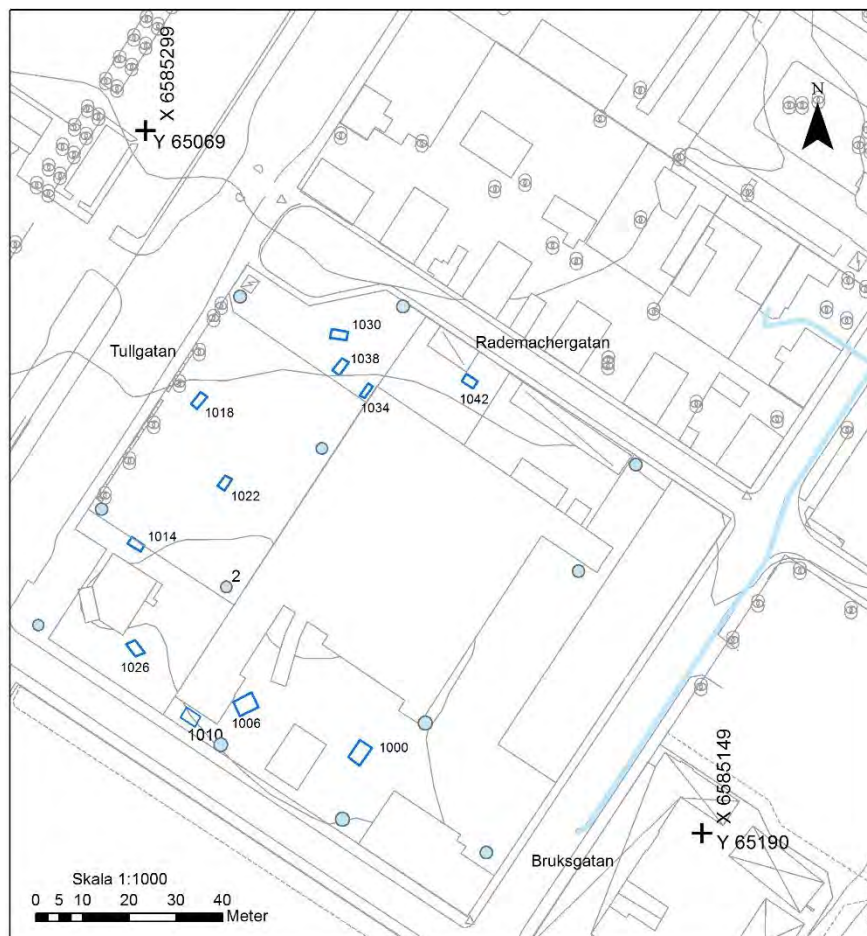
Bakgrund och tidigare arkeologiska undersökningar

I Eskilstuna har få större arkeologiska stadsundersökningar genomförts varför stora delar av stadens äldsta historia är dåligt arkeologiskt belagd. Eskilstuna fick stadsprivilegier betydligt senare än sin granne Torshälla som inrättades som stad redan 1317. Inom Eskilstunas gränser fanns dock Fors kyrka och Tuna kloster som bör ha haft betydelse redan före stadsprivilegiernas tid. Det nu aktuella undersökningsområdet är beläget inom det som kallas *Carl Gustafs stad*. När staden fick sitt stadsprivilegium 1659 innebar det att den gamla staden öster om ån införlivades juridiskt och administrativt med Rademachers anläggningar väster om ån och att man skildes från Torshälla.

Inom det direkta närområdet har endast ett fåtal mindre arkeologiska undersökningar genomförts. Längs med Bruksgatan (ljusblå linje figur 2) och inne på en tomt i kvarteret Vallonen gjordes en schaktningsövervakning i samband med fjärrvärmeanslutning. Vid undersökningen framkom kulturlager med förekomst av slagg och smidesrester från

1600–1700-talet. Inne på tomtmarken påträffades bebyggelselämningar från 1800-talet (Ros 2015).

Inom den nu aktuella ytan har tidigare en liknade schaktningsövervakning genomförts med 13 provgropar (ljusblå markering figur 2) fördelade inom kvarteret Valsverket. Vid undersökningen som skedde under 2014 påträffades kulturlager från 1600–1700-tal som innehöll bl.a. kritpipsfragment, keramik av typen yngre rödgods och djurben i form av avfall. Vidare påträffades även byggnadsrester och kulturlager från 1800-tal alternativt tidigt 1900-tal (Pettersson 2014) Inför undersökningen gjordes även en kartstudie där kartor från 1600–1800-talet gick igenom. Studien resulterade i att tre tydliga faser i markanvändning inom kvarteret kunde identifieras. Från att under 1600-talet främst använts för odling till en mot slutet av 1800-talet relativt tät bebyggelse

Figur 2. Schaktplan över provgropar 1000–1042 markerade som mörkblå rektanglar, och provgropar samt schakt från tidigare undersökningar, ljusblå markering. Skala 1:1 000.

Målsättning och metod

Syftet med undersökningen var, enligt Länsstyrelsens förfrågningsunderlag, att övervaka schaktningsarbetet, i möjligaste mån undvika skador och att vid behov dokumentera lämningar som berördes av provgroppgrävningen.

Mot bakgrund av tidigare undersökningar i området och den kartstudie som genomfördes av Björn Pettersson 2014 förväntades provgroppgrävningen kunna beröra kulturlager och byggnadsrester från 1600-talet och framåt.

Genomförande

Elva provgropar placerades inom kvarteret Valsverket utifrån Structors behov för att kunna genomföra sin miljötekniska analys. Groparna var mellan 3 och 14 m² stora i plan och som djupast ca 2 meter. Inledningsvis skar grävmaskinen upp asfalten och därefter grävdes schakten skiktvis ned till orörd nivå. I flera av schakten påträffades äldre ledningar och rör som försvårade arbetet. Schaktningen övervakades av arkeolog som vid behov handrensade kulturlager och byggnadslämningar.

Samtliga schakt mättes in med RTK-GPS, fotograferades och beskrevs avseende förekomst av kulturlager och anläggningar, storlek och djup. I varje schakt rensades minst en schaktvägg upp och profilritningar upprättades i skala 1:20. Fynd samlades in från det som bedömdes vara intakta kulturlager. I lager som bedömdes vara uppblandade utfyllnadsmassor noterades endast förekomst av fynd men dessa togs ej tillvara.

Tjälen låg fortfarande kvar i vissa av provgroparna vilket försvårade handrensning och gjorde att jorden lossnade i större stycken vid maskingrävningen.

Undersökningsresultat

Provgrop 1000

Gropen var cirka 3×4 meter stor och 1,4 meter djup. Under asfalten framkom bärlager i form av grusig sand, vilket var cirka 0,1 meter tjockt och därunder modern utfyllnad bestående av tegelkross och kalkbruk.

Provgrop 1006

Gropen var cirka 3,5×4,5 meter stor och cirka 1,2 meter djup. Under asfalten fanns flera nivåer med moderna raseringslager uppblandade med gjutsand till en tjocklek av 0,6 meter. Understa lagret utgjordes av en sot- och kolblandad lins, cirka 0,03-0,05 meter tjock. Därunder framkom steril lera.

Fynd av keramik (F4) sannolikt 1700-tal och en del av ett kritpipsskaft (F5).

Figur 3. Fynd av kritpipsskaft (F5) och keramik (F4) i provgrop 1006. Foto Ingela Harrysson.

Provgrop 1010

Gropen var cirka 3×1,5 meter stor och cirka 2 meter djup. Fyllningen bestod hela vägen av sand och recent elskrot. Gropen grävdes inte i botten på grund av rasrisk, varför steril nivå inte fastställdes.

Provgrop 1014

Gropen var cirka 1,5×3 meter stor och 1 meter djup. Under asfalten påträffades moderna raseringslager i två nivåer som bl.a. innehöll bitar av asfalt. Mot botten i den sydöstra delen av gropen fanns större stenar som sannolikt utgör en del av en husgrund. Botten utgörs av lera och berg i dagen.

Provgrop 1018

Provgropen var cirka 1,5×4 meter stor men endast 1 m² stor mot gropens botten. Under asfalten framkom ett modernt bärlager, vilket var cirka 0,4 meter tjockt och därunder ett grått siltigt lerlager, cirka 0,2-0,55 meter tjockt med visst inslag av träkol. Lagret liknar i det närmaste odlingsjord och sluttade ned mot väster.

Provgrop 1022

Provgropen var 2×2,7 meter stor och cirka 0,5 meter djup. Under asfalten framkom ett 0,5 meter tjockt modernt bärlager och därunder en cementplatta.

Provgrop 1026

Provgropen var cirka 2×3,3 meter stor och 1,2 meter djup. Under asfalten framkom sandig modern utfyllnad som bl.a. innehöll asfalt. Botten nåddes inte på grund av en avloppstrumma, varför schaktningen avbröts.

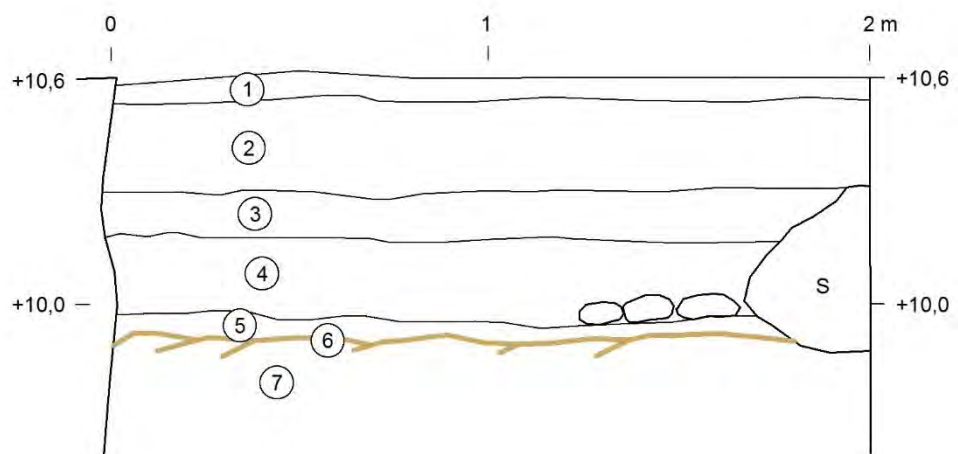

Figur 4. Keramik från provgrop 1030 (F1–3). Foto Ingela Harrysson.

Provgrop 1030

Provgropen var 2×3,5 meter stor och 1 meter djup. Under asfalten framkom ett 0,3 meter tjockt bärlager. Under detta ett humöst mörkbrunt lager med inslag av tegel och rikligt med träkol, fläckvis svartfärgat. Därunder ett laminerat kollager med humus och träflis som täckte en nivå med lera och småsten. Botten utgjordes av en flätverksnivå ovanpå den sterila leran.

Fynd av keramik; yngre rödgods 1700-tal.

Figur 5. Sektion i provgrop 1030 av södra schaktväggen i skala 1:20. Uppförd av Ingela Harrysson, renritad av Kristina Jonsson.

Lagerbeskrivning:

1 Asfalt

2 Bärlager, recent.

3 Äldre bärlager alternativt utfyllnad. Humöst mörkbrunt lager med inslag av tegel och rikligt med träkol, fläckvis svartfärgat.

4 Laminerat lager bestående av humus och träflis samt linser med träkol.

5 Ren grå lera med inslag av småsten.

6 Flätverk

7 Steril lera.

Provgrop 1034

Provgropen var 1×3 meter stor och 0,4 meter djup. Under asfalten framkom ett cirka 0,3 meter tjockt bärlager och därunder en betongplatta varför schaktningen avbröts.

Provgrop 1038

Provgropen var 1,5×3,5 meter stor och 1,05 meter djup. Under asfalten framkom ett 0,3 meter tjockt bärlager. Därunder framkom i den östra delen en betongplatta som var en del av samma platta som i provgrop 1034. I schaktväggen i norra delen syntes syllstenar, cirka 0,6–1,0 meter stora. I den västra delen fanns utfyllnadslager som bestod av lera uppblandat med tegel, bruk och träkol.

Provgrop 1042

Provgropen var 2×3 meter stor och cirka 1,15 meter djup. Under asfalten framkom ett modernt bärlager som var 0,2 meter tjockt. Därunder fanns äldre utfyllnad, cirka 0,3 meter tjock med inslag av tegel, träkol och slagg. Understa nivån utgjordes av ett gråsvart 0,3–0,4 meter tjockt siltigt lerlager. Från den understa nivån kom en mycket påtaglig lukt av diesel eller olja varför inte lagret mot botten kom att undersökas närmare. Steril nivå utgjordes av lera.

Tolkning och utvärdering

Exploateringsytan dvs. den yta inom vilket provgroparna skulle fördelas var cirka 11000 m² stor och utgjorde till största delen av befintlig bebyggelse. Provgroparnas placering valdes ut av personal från Structor och placerades på gårdsplaner och befintliga parkeringsplatser. Av de provgropar som grävdes under schaktningsövervakningen bestod lagren i provgrop 1000, 1010, 1022, 1026 och 1034 av moderna massor eller cement/betongplattor. Den sterila eller orörda nivån bestod i de fall där den påträffades av lera och i ett fall av berg, provgrop 1014.

I provgrop 1014 och 1038 påträffades syllstenar som bedöms utgöra rester efter 1800-tals bebyggelse.

Provgroparna 1006, 1018, 1030 samt 1042 bedöms utifrån sitt innehåll som tillhörande 1700-talsbebyggelsen. Mest påtagligt var det i provgrop 1030, där nivåerna under bärlager och utfyllnad tolkas som del av ett golv inne i en byggnad. Kulturlagren tillhörande 1700-talsbebyggelsen har daterats utifrån fynd av keramik samt ett fragment av ett kritpipsskaft.

Resultatet från undersökningen har visat att det finns bevarade kulturlager och byggnadslämningar från 1600–1800-talet i de norra, södra och östra delarna av undersökningsområdet. Detta stämmer även väl överens med tidigare undersökningar inom kvarteret (Pettersson 2014:10) Samtidigt uppvisar flera av schakten att en stor del av ytan sannolikt är skadad av ledningsschakt eller helt urgrävd. Vid den nu aktuella undersökningen påträffades inga lämningar som bedöms vara äldre än 1600-talet. Utifrån resultatet i provgrop 1030 ser bevaringsförhållandena för organiskt material ut att vara god. Flätverket som påträffades i gropen var lätt att identifiera och det gällde även för de nivåer med träflis som framkom. I övrigt påträffades endast keramik och fragment av kritpipa vilket är ett förväntat fyndmaterial.

Referenser

Litteratur

Pettersson, B. 2014. Valsverket. Nyare tid. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Eskilstuna 557:1, fastigheterna Valsverket 3-5, Eskilstuna socken och kommun, Södermanlands län. Södermanlands museum Arkeologiska meddelanden 2014:10.

Ros, J. 2015. Kulturlager från 1600-talet vid Rademachersmedjorna i Eskilstuna. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning 557:1. Kvarteret Vallonen 6, Eskilstuna församling och kommun. Södermanlands län. Rapport från Stiftelsen Kulturmiljövård 2015:31.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projekt nr:</i>	16026
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-903-2016
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	21–22 mars 2016
<i>Personal:</i>	Ingela Harrysson
<i>Undersökt yta:</i>	70 m ²
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanland
<i>Kommun:</i>	Eskilstuna
<i>Socken</i>	Eskilstuna
<i>Fastighet</i>	Valsverket 3-5
<i>Fornlämning</i>	Eskilstuna 557:1
<i>Fastighetskarta:</i>	10G 6h
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X6585166, Y65057 (SV)
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningmetod:</i>	RTK:GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Fem sektionsritningar i skala 1:20, 15 antal digitala fotografier inlämnas till ATA (efter beslut om fyndfördelning).
<i>Fynd:</i>	Fynden F1-5 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilaga 2. Fyndtabell.

YR= Yngre rödgods

Fynd nr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt, gr	Anta l	Antal. fragm.	Fyndomständighet
1	Skål, fat	Keramik, YR	Grön glasyr. Datering 1700-tal	21,8	1	1	Provgrop 1030
2	Skål, fat	Keramik, YR	Grön glasyr. Datering 1700-tal	9	1	1	Provgrop 1030
3	Skål, fat	Keramik, YR	Gul glasyr. 1700-tal	8,6	1	1	Provgrop 1030
4	Skål, fat	Keramik, YR	1700-tal	17,6	1	2	Provgrop 1006
5	Kritpipa	Lera	Del av skaft	2,6	1	1	Provgrop 1006

